

OPERA

MAGYAR ÁLLAMI OPERAHÁZ
HUNGARIAN STATE OPERA

Erkel Ferenc

HUNYADI LÁSZLÓ

Brickner Szabolcs, Emri Bernát, Jonatán és az OPERA Énekkara / OPERA Chorus

Tartalom

Alkotók és szereposztás	4
Cselekmény	7
Visszatérés az eredetihez – Interjú Kocsár Balázs karmesterrel	8
Az <i>Ős-Hunyadi</i>	12
Lételemem a kreativitás – A főigazgató-rendező gondolatai	13
Ez a produkció egy hatalmas összmunka – Interjú Lisztopád Krisztina díszlet- és jelmeztervezővel	17
Lupescu Radu: Hunyadi Lászlóról	19

Contents

<i>Cast and creative</i>	4
<i>Synopsis</i>	24
<i>Back to the roots – An interview with conductor Balázs Kocsár</i>	25
<i>The Original Hunyadi</i>	29
<i>Creativity is my life – Notes from the general director – stage director</i>	30
<i>The great cooperation driving the production – An interview with costume and set designer Krisztina Lisztopád</i>	34
<i>Lupescu Radu: About László Hunyadi</i>	36

Erkel Ferenc

HUNYADI LÁSZLÓ

Opera négy felvonásban, három részben, magyar nyelven, magyar és angol felirattal

Opera in four acts, in three parts, in Hungarian, with Hungarian and English surtitles

A szövegkönyvet Tóth Lőrinc *A két László* című drámája alapján írta

Libretto based on Lőrinc Tóth's drama, A két László by **EGRESSY BÉNI**

Szövegváltozat (Nádasdy Kálmán verseit is felhasználva)

Text reworked using Kálmán Nádasdy's verses by **ÓKOVÁCS SZILVESZTER**

Urtext kottaváltozat *Urtext score by* **SZACSVAI KIM KATALIN**

Rendező *Director* **ÓKOVÁCS SZILVESZTER**

Művészeti tanácsadó *Artistic consultant* **ALMÁSI-TÓTH ANDRÁS**

Látványtervező *Set and costume designer* **LISZTOPÁD KRISZTINA**

Animációtervező *Animation designer* **CZEGLÉDI ZSOMBOR**

Világítástervező *Lighting designer* **PILLINGER TAMÁS**

Szcenikus *Scenist* **RESZ MIKLÓS**

Koreográfus *Choreographer* **SOLYMO SI TAMÁS**

A koreográfus asszisztense *Assistant to the choreographer* **VE NEKEI MARIANNA**

Angol nyelvű feliratok *English subtitles* **KESZTHELYI KINGA**

Az OPERA Kórus karigazgatója *OPERA Chorus director* **CSIKI GÁBOR**

Az OPERA Gyermekkar vezetője

Director of the OPERA Children's Chorus **H AJZER NIKOLETT**

Bemutató: 2022. március 13., Operaház

Premiere: 13 March 2022, Opera House

V. László *King László V* **PATAKI ADORJÁN**

Cillei Ulrik *Ulrik Cillei, the regent* **PALERDI ANDRÁS**

Szilágyi Erzsébet *Erzsébet Szilágyi* **KOLONITS KLÁRA**

Hunyadi László *László Hunyadi* **BRICKNER SZABOLCS**

Hunyadi Mátyás (ének) *Mátyás Hunyadi (voice)* **HEITER MELINDA**

Hunyadi Mátyás (játék) *Mátyás Hunyadi (acting)* **EMRI BERNÁT JONATÁN / EMRI JÓNÁS BENEDEGŰZ**

Gara nádor *Palatine Gara* **C SER KRISZTIÁN**

Gara Mária *Mária Gara* **RÁCZ RITA / ZEMLÉNYI ESZTER**

Rozgonyi **ERDŐS ATTILA**

Közreműködik a Magyar Állami Operaház Zenekara, Énekkara és Gyermekkara,
a Magyar Nemzeti Balett művészei és a Magyar Nemzeti Balettintézet növendékei

*Featuring the Hungarian State Opera Orchestra, Chorus, Children's Chorus, dancers of
the Hungarian National Ballet, and students of the Hungarian National Ballet Institute*

Karmester *Conductor* **HAMAR ZSOLT**

A mű előadása a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézetének
Magyar Zenetörténeti Osztályán készülő Erkel Ferenc Operák kritikai közreadás
sorozat keretében megjelent partitúrából valósult meg.

*The production of this work was created based on the critical edition series Ferenc Erkel Operas
from the Department of Hungarian Music History of the Institute for Musicology of the Research
Centre for the Humanities.*

„Egy ízben a Kigyó utcában Egressy Bénivel találkoztam, aki egy iratterkereszt tartott a kezében. A *Hunyadi László* szövege volt, melynek megzenésítésével Bartai András¹ akkori igazgatót akarta megkínálni, de nem találta honn. Amint átfutottam rajta és egy pár jelenetbe belepillantottam, azonnal zsebre vágtam, s minden tiltakozása dacára sem adtam többé neki vissza. Írjál neki mást – mondám – majd írok én erre zenét, talán legalábbis olyat, mint Bartai írt volna. Nem telt bele néhány hónap és kész lettem az egész opera vezérmotívumaival... Ilyen az igazi inspiráció, ha valaki megtalálja, amire vágyódik.”

Erkel Ferenc

Cselekmény

Első felvonás

Nándorfehérvárra hívott katonái Mátyás jelenlétében figyelmeztetik az ifjú Hunyadi Lászlót, az elhunyt törökverő hős, János nagyobbik fiát a rá leselkedő halálos veszélyre, ám ő alattvalói alázattal fogadja az érkező V. László királyt. Az idegen zsoldosokat azonban nem engedi be a várba, s ez ürügyet kínál a király nagybátyja, a Hunyadiak ádáz ellensége, Cillei Ulrik kormányzó számára, hogy felhatalmazást kapjon a leszámolásra. Csakhogy tervéről a tisztázatlan szerepet játszó Rozgonyitól értesül a Hunyadi-tábor, s levágják a cselszövőt. A riadt király színlag megbocsátja e tettet.

Második felvonás

Temesváron az özvegy Szilágyi Erzsébet aggódik László fiáért, akit víziójában a hóhér kezén lát. Az érkező király azonban ünnepélyes esküvel ígér teljes bocsánatot, s testvérül fogadja a két Hunyadit. Ugyanakkor megkívánja László jegyesét, a szép Gara Máriát, s a lány apja, Gara nádor ebben rögvést felismeri a számára kínálózó nemtelen lehetőséget.

¹ Bartay András (Endre) 1799–1854. Zeneszerző, 1843-tól 1845-ig a Nemzeti Színház igazgatója. 1843-ban a *Szózat*, 1844-ben a *Himnusz* megzenésítésére tűzött ki pályadíjat. Előbbit Egressy Béni, utóbbit Erkel Ferenc nyerte el. Bartay a magyar opera történetében is mérföldkő: az első magyar vígopera, a *Csel* (1839) szerzője. Összhangzattani tanulmányaival és dalgűjteményeivel a zeneoktatást szolgálta.

Harmadik felvonás

Gara ráveszi a Mária után sóvárgó királyt Hunyadi László elveszejtésére. A lefogásra épp László és Mária kézfogóján, az ünnepséget megszakítva kerül sor.

Negyedik felvonás

Mária szökésre próbálja rábeszélni rab szerelmét, ám ő bízik a király esküjében. Pedig Hunyadi Lászlóra a vérpad vár, s így Szilágyi Erzsébet beteljesülve látja korábbi rémlátomását. A bakó háromszor sújt le, ám az ártatlan ifjú mégis életben marad. Kegyelem helyett azonban a nádor utasítására negyedszer is lesújt a pallos Hunyadi nyakára.

Visszatérés az eredetihez

Interjú Kocsár Balázs karmesterrel

Nem volt túl gazdag a magyar operai termés Magyarországon Erkel Ferenc előtt. Miből táplálkozott a zeneszerző, amikor megírta színpadi műveit?

Ruzitska József *Béla futása* című operáját 1822-ben, tehát éppen 200 éve mutatták be Kolozsváron. Erkel meg is fordult ott, és fontos mérőöldkő volt az életében, amikor megismerte ezt a művet, és az ottani szellemi közösséget. Az eredetileg német anyanyelvű zeneszerző számára a magyar kultúra nagyon komoly impulzust adott.

Erkel több állomás után Kolozsvárról Budapestre került, ahol a Várszínházban karagyként működött, majd onnan áthívták a Pesti Magyar Színházba, ami nem sokkal korábban alakult. Fiatal kora ellenére komoly szaktudásról tesz tanúbizonyságot: kiköti a szerződésében, hogy ő határozza meg, kik énekelhetnek, kik lehetnek a kórus és a zenekar tagjai. A komponista erősen hatott a zenei színvonalra, ami hamar meg is hozta gyümölcsét, hiszen az volt a cél, hogy a Pesti Német Színház konkurenciáját kiépiítsék.

Erkel korának népszerű műveit mutatta be, melynek köszönhetően jól megismerte az általa dirigált darabokat, Auber, Bellini, Cherubini, Donizetti és Rossini operáit. Így az olasz bel canto erőteljes lenyomatot hagyott rajta a dallamformálás és a maga meghatározott módján felépülő zártszámok (áriák, duettek stb.) láncolatával. Ezenkívül leginkább a francia grand opéra műfaja hatott rá, amely mindig történelmi témájú, és

elmaradhatatlan részei a monumentális tablók és táncbetétek. Végül a kolozsvári benyomás, azaz hazája kultúrájának az opera műfajába való beemelése is jelentősen befolyásolta, ennek köszönhető a műveiben fellelhető „magyarosság”, tehát a cigányzene, verbunkos, palotás.

A *Hunyadi* továbblépés a szinte kizárólag bel canto jegyeket tartalmazó 1840-es *Bátori Máriához* képest (ami viszont fontos fordulópont volt: az állam ugyanis ekkor vette át az addig vármegyei fenntartású Pesti Magyar Színházat, ekkor lett Nemzeti Színház). A zeneszerző célja, hogy az általa megismert zenei stílusokat eggyé gyúrva magyar nyelvű operát hozzon létre, de tulajdonképpen újító szándéka nem volt. Erkel életműve teljesen egyedi. Nincs még egy olyan operaszerző, akinek minden egyes operája saját hazájának történelmi eseményeit dolgozná fel.

Hogyan értelmezhetőek az említett operatípusok a Hunyadi László felépítése szempontjából?

Hunyadi László története egy háromfelvonásos nagyoperát megkivánó történelmi téma. Érdekes azonban, hogy a főszereplő sokkal inkább Szilágyi Erzsébet, vagyis Hunyadi László és Mátyás anyja. Ennek okát az operai sablonokban lehet megtalálni. A főszereplő főbb ismérve, hogy kap egy úgynevezett aria di sortita áriatípust, mely szerkezetileg a következő egységekből áll: recitativo – cantabile rész – középrész (tempo di mezzo) – (gyors) cabaletta². Általában nem a darab legelején, hanem legtöbbször a második felvonás nyitóképében jelenik meg. Illetve a mű végén vagy a főszereplő áriája, vagy rondófinálé hallható, ahol ez a főszereplő központi jelentőségű. A *Hunyadiban* ez mind Szilágyi Erzsébeté.

A másik fontos jellemzője a kor operáinak, hogy a nyitóképből megismeri a közönség az alaptörténetet, mégpedig általában a kórus által, ami belefolyik egy középszereplő szintén a darab értését segítő áriájába. Erkelnél ezt a funkciót eredetileg Mátyás áriája töltötte be. Az 1935-ös változatban Radnai Miklós (az Opera igazgatója), Nádasdy Kálmán (rendező) és Oláh Gusztáv (díslettervező) ezt kimetszette közös át dolgozások során.

² Olasz eredetű, lendületes, többnyire markáns ritmikájú, akár többrészes, gyakran bravúros kádenciával végződő áriaforma.

E helyett a verzió helyett kerül most színpadra az eredeti Erkel-változat. Mi a cél az „Ős-Hunyadi” felélesztésével?

Az 1935-ös átdolgozás előtti előadási hagyomány felélesztésével szeretnénk megmutatni, hogy Erkel eredeti verziója, ami az ősbemutató idején is hatalmas közönségsiker volt, az most, a 21. században is micsoda élő, erős zenedráma valódi, hús-vér figurákkal.

Hogyan dolgozták át a művet Radnai Miklósék, és hogyan ítéled meg az átdolgozást, ami ráadásul úgy él a köztudatban, hogy az az eredeti Hunyadi László?

Furcsa számomra, hogy Radnaiék nem hittek Erkel művészetében. Verdi *Nabuccója*, Wagner *A bolygó hollandija* is akkoriban született, mégsem veszítették erejüket, stílusuk a bel cantóból fakad, mégsem szorulnak modernizálásra. Radnainak az volt a problémája, hogy csak a *Bánk bánt* és a *Hunyadi Lászlót* tudták felmutatni a századfordulón mint magyar operát. Problematikus volt továbbá Bánk tenor szerepének kiosztása, így megírták a baritonváltozatot, és modernizálták a darabot, ami némileg fából vaskarika... Persze az új hangszerelés, új változat létrehozása nem ritka. Barokk operák esetében ahány előadás, annyiféle megvalósítás. Máig az az izgalmas, hogy hogyan lehet a szerzői szándékot rekonstruálni, még ha azt modern vagy akár jazzes megoldással tesszük is, ahogy például itt, az Operában Monteverdi *Poppeája* vagy Purcell *A tündérr királynője* esetén volt hallható. De az Opera kiírja, hogy átdolgozás, és nem próbálja meg elhítenni a közönséggel, hogy az eredetit hallja. Mindenesetre amit mi megismertünk az elmúlt, lassan nyolcvan év alatt Erkel *Hunyadijaként* és *Bánkjaként*, az közel áll az eredetihez, de nem az.

Miben áll pontosan a Hunyadi László eredetisége, amit most láthat-hallhat a közönség?

Kimaradt tételek visszakerültek az operába, illetve visszanyerték a maguk helyét és jelentőségét. Az utólag fölöslegesen túlírt részeket visszarövidítettük. Érdekes, hogy a *Hunyadi* legnépszerűbb részei, azaz a Nyitány, László áriája, a La Grange-ária, a Palotás és Mária cabalettája nem volt része az 1844. január 27-i premiernek, mind később került a műbe. Természetesen most ezek is el fognak hangozni. Úgy gondolom, hogy az *Ős-Hunyadi* rekonstruálásával egy sokkal színesebb, egységesebb darab született.

Az Ős-Hunyadi

(Vissza)változások a Radnai-Nádasdy-Oláh-változathoz képest

- Mátyás a nyitó kórustétel után kétrészes nagyáriát kap, mely a szerepet is méltó helyre pozicionálja.
- Az I. felvonásban a férfikari kórustétel gyors befejező része (stretta³) visszakerül.
- A II. felvonás elejének eredeti női kari indulása visszakerül, ahogy azt követően Erzsébet aria di sortitája is.
- A II. felvonás szerelmi jelenete fontos recitatív pillanatokkal bővül vissza: Mária rákérdez a Cillei gyilkosságra és később arra is, mikor veszi már László feleségül.
- A III. felvonás esküvői jelenetének együttese eredeti terjedelmében hangzik el.
- A Palotás az eredeti helyére kerül az ismert, utólag betoldott, csupán átvezetést szolgáló rész nélkül.
- Gara Mária cabalettájának elején és végén az aránytalanul hosszú kadencia most a szükséges hossza rövidült.
- A III. felvonás elején hallható V. László kétrészes nagyáriája cabalettával, ami férfiasabb karaktert rajzol meg, így izgalmasabb a két férfi és Gara Mária közt kialakuló szerelmi háromszög is.
- A IV. felvonás elejére visszakerül a kimaradt entr'acte, vagyis zenekari közjáték.
- A IV. felvonásból kihúzott Erzsébet imája visszakerül, mely zeneileg is hasonlít a Wagner *Tannhäuser*-ben hallható Erzsébet-imához.

³ Jelenetek végén, gyors tempójú, feszültséget hordozó, feszes ritmusú ária, kettős vagy felvonásvégi finálé.

Lételemem a kreativitás

A főigazgató-rendező gondolatai

A fiatal Erkel, aki egyszer csak berobban a főváros zenei életébe, épp a reformkor fináléjába érkezik, és első operája, a *Hunyadi László* máris remekmű – a *Bátori Máriát* inkább tekintsük sikeres „nulladiknak” –, amely a magyar történelem talán legizgalmasabb időszakát veszi célba. Adja magát egy Erkel-opera bemutatása: 1884-ben épült historizáló operaházi épület újraindításához magyar történelmi darab illik, ráadásul Erkel Ferenc volt akkor még a főzeneigazgató. A nyitó opera-előadás jó, ha a nagyközönség tetszését elnyeri: ez leginkább még mindig korhű színre vitellel érhető el – ráadásul ezt a módot ma mindenképpen nagyobb és különlegesebb kihívásnak érzem, mint a modernizálást. Főzeneigazgatónk, Kocsár Balázs is rajong Erkelért, és a *Hunyadit* évekkal ezelőtt Debrecenben már bemutatta, s az már ősváltozatra épült. 2012-ben magam is úgy éreztem, hogy rögzítenünk kell a Hunyadi urtext verzióját, s a felvett őslémez nyomán eljött az idő, hogy most mi is, színpadon is restauráljuk az eredeti Erkel-remeket. Ráadásul az ősváltozat mint üzenet is szépen összecseng a korhű előadással.

És ha már ennyit kellett várni az Ybl-palota megnyitására, számomra fontos kellett legyen, hogy a színpadi technika adta lehetőségeket megmutathassuk a nézőknek. Az OPERA Eiffel Műhelyházát a gyártóműhelyek miatt is építettük kilenc éven át: egy efféle nagyszabású alkotásban a művészi díszlet-jelmez révén ők is megmutathatják magukat, ahogy a Palotás jogán a balett-társulat kiegészülhet a balettintézetünk, sőt az előadás egy pontján a gyermekkar tagjaival is. Egyszóval az is cél volt, hogy mindenki részt vehessen ebben a produkcióban a zenekar, énekkar, szólisták mellett.

Képtelen lennék alkotómunka nélkül létezni az OPERA élén, lételemem a kreativitás. Nemcsak évadokat tervezek, de darabötleteket, librettót, témát is jegyzek, könyveket írok és iratok a napi munka mellett. Első nagyszabású rendezésemhez Lisztváros Krisztinát választottam egyetlen alkotótársul, aki számos jelmezt tervezett már nekünk, díszletet még sosem. Kriszta a hegyeket is elhúzná félelmetes koncentrációjával, és folyamatos jelenléttel dolgoztunk együtt másfél éven át az előadáson, és olyan stáb vesz minket körül, amely átsegít a többszörös debütáláson: hisz nemcsak Kriszta tervez, én rendezek, az ősváltozat pedig hangzik el „először”, de egy évekbe bezárt és felújított színház, illetve annak vadonatúj gépezete is premierre megy.

Egy s más az átdolgozásról és a szövegről

Egressy Béni szövege nem Vörösmarty vagy Kölcsey minőségét hozza, nem is Aranyét vagy Petőfiét – persze, alkalmazott szöveg ez, zenéhez írták. Miként a szintén Egressy-szövegre készült *Bánk bán* eredeti librettóját átdolgozták a második világháború után, a *Hunyadiéval* az még korábban esett meg, a két katasztrófa között. Nádasy Kálmán szövege gyönyörű, és selymesen énekelhető az erkeli dallamokra, de Radnai Miklóssal a zeneművet erősen meghúzták és átalakították az amúgy konzseniális társalkotók. Például a valamennyiünk által ismert, Radnai-Nádasy-Oláh-féle verzió második felvonásában Gara Mária nem a király bevonulásakor tűnik fel, mintegy az uralkodó által megpillantva (vagy inkább apja által előlökösve), hanem kis cavatinával indítja a második felvonást. *„Bús gerle ablakomra szállt, kesereg ő is, úgy, mint én...”* – és akármilyen szép is ez a lírai pillanat, ez a zene nem a felvonás direkt indítására született, és nem is Gara Mária hangjára, nem ebben a hangnemben, nem ebben a felvonásban, nem erre a szövegre, nem ilyen képekkel, nem ilyen mondanivalóval... Mert Mátyás áriájának lassú szakaszáról van szó, amely az első felvonás első áriája, amit megelőz minden operanyitányok egyike és egy férfikari tétel. Az eredeti áriavégi strettát pedig az átdolgozók Mátyás és Mária második felvonásbeli kettősévé formálták...

Ami a szöveget illeti, azon voltam, hogy minél inkább az eredeti szöveg hangozzon el, mégis felmerült a dilemma, hogy mit tegyünk a régi, elfelejtett jelentésű szavakkal (*tombérozni*). A régi, módosult jelentésűekkel (*zsvány*)? A félreérthetőkkel (*tündérkesű*)? A hangulattalan, a zene áhítatából, intimitásából vagy épp ünnepélyességéből kilógó szavakkal (*pelikán*)? A rímtelen recitativókkal? (*„S e nyomorú féreg, e sehonnai oláh / Halálos ellenem fia meré kérni leányom kezét?”*) A kínos prozódiaival (*„fölte villog szörnyűen?”*)? A ma nagyon nem konform képhasználattal (*„bűzhítse vészteljes lehelete”, „felséges illatú balsam-leheleted”*)? Az éneklés ellen való használatlaltal (rengeteg magas hangrendű vokális a csúcshangokon)? Végül is a teljes szöveg hatodát-hetedét kellett kicsit meggyógyítani, de ahol a képek nem változtak, meghagytam a Nádasy-féle ismert szöveget, ám könnyörtelenül visszaváltottam belőle (vagy ha az rossz döntés lett volna, írtam helyette azonos értelműt magam), ha a képhasználat vagy a mondanivaló nagyot változott volna. Főhajtásnak is szántam ezt a gyomláló munkát a hódolni való elődök, vagyis Erkel, Egressy, de Nádasyék előtt is – és ki hinné, de teret kaptak kiváló énekeseink is, akik több esetben szintén tettek javaslatot, s ezek zömét, ha az elveknek megfelelt, örömmel fogadtam el.

Igaz is lehetne – a koronázási pallos magánmitosza

Gyerekkorom óta fogva tart a koronázási kard látványa. Senki sem beszél róla, a Szent Korona, a palást, a jogar, de még az országalma is nagy figyelmet kap ugyanakkor. Az a sokszor élezett, használatban és köszörűn roncsolt és rövidült penge mintha senkit sem érdekelne, számomra pedig olyasmit is mesélt, amelyről maga sem tudhatott.

Korhű Hunyadi-előadásunkban ez az egyetlen kard szerepel – a koronázási jelvény hű mása – épp azért, hogy magára vonhassa a figyelmet. Pedig a XV. század még bőven a kardhasználat világa. És az az egyetlen, általunk használt eszköz is pallos, speciális kard tehát. Egyenes, szimmetrikus, hosszú és súlyos fegyver, vércsatornáját gyakran áztatta kivégzettek vére. Tévhít ugyanis, hogy bárdal és tönkre fektetett áldozattal „dolgozott” a bakó: mivel ezt az időszakot a térdeltetett elitélt, később pedig a hóhérszékbe ültetett áldozati póz jellemezte, a lefejezést hátulról, kétkezes pallossal hajtották végre.

A pallos nem mindennapi eszköz tehát, ám harcban az: ha szükség van rá, itt is két kézzel vagy „másfelessel” suhintják. Bizonyára Hunyadi Jánosnak is volt pallosa, és pallos a magyar koronázási kard ugyanúgy. Különböző, de nem nagyon széttartó történelmi becslések szólnak róla, hogy koronázási pallosunk a XV. századból, esetleg a XVI. század elejéről származik, ráadásul Észak-Itáliából. Onnan tehát, ahol Hunyadi János 1431-től hosszabb időt, két teljes évet töltött: Milánóban várta be urát (talán apját?), Luxemburgi Zsigmondot, a frissen koronázott német–római császárt, eredetileg „csak” magyar királyt.

Ha Hunyadi kaphatott vagy vehetett pallost a kovácsairól és acéljáról is híres Milánóban, miért ne tette volna? Miért ne apríthatta volna később azzal a törököt? Miért ne maradt volna hátra katonaládájában a fegyvere, s azután miért ne vette volna kezébe szívesen nagyfia, a végvári vitéz vagy akár néha a kicsi, a bő tíz évvel ifjabb, aki királyként ad majd távlatot Hunyadi János emlékének és értelmet Hunyadi László rövid életének azok holtában is. Ha rátámadnak, László miért ne védené magát vele akár Cillei Ulrik kormányzóval szemben is, annak életét kioltva? És miért ne szerethetne a legendás pallos birtoklója lenni Gara nádor, a legnagyobb magyar kiskirályok és királycsinálók egyike? És ha a pallos ott fekszik Madarász Viktor megdöbbenő festményének holttestén, miért ne lehetett volna már ott az ifjú kivégzésén is? S ha ott volt, mi példázta volna jobban Gara (valójában Garai László) nádor bosszúszomját, hogy nemcsak előkészíti Hunyadi fiának halálát, de a hóhér bizonytalankodását látva végre is hajtja azt – épp a tőle zsákmányolt pallossal? És ha már az a szégyen történt, hogy apja fegyverével fejezték le fiát, a családtagjait királyként azonnal újratemető Hunyadi Mátyás miért ne venné magához e pallost, hogy róla a vért végre lemosva így kezdje el az utolsó nagy magyar királyi ciklust?

Bizarr történet volna, és a magyar középkorba e mű kapcsán belelátva úgy vélem, mennél fordultatosabb, abszurdabb és kegyetlenebb, annál inkább életszerű. A magyar királyság története lehetőséggel élések és visszaélések históriája (kié nem az?), és egy kétélű pallossal erre meg arra sújtani is lehet. Mivel az utolsó, a régi rend szerinti teljességgel érvényes királykoronázás Mátyásé volt, ha a pallos akkor esetleg a többi, nálánál régebbi koronázási jelvény közé került, nem egyszerűen „egy itáliai kardként” gondolhatnánk rá, hanem az utolsó és potenciálisan legtöbbször kecses magyar királydinasztia máig velünk élő, az Országház kupolája alatt bármikor meglátogatható ereklyéjeként. Nagy csaták, fájdalmak és remények tanújaként.

Mítosz? Igen, vállaltan saját eredetű, és szimbolikája révén talán többet mond el adatoknál. Történelem? Minden ízében az, ám egészében csak fantázia. Így is történhetett volna, mondom 2022 márciusában – míg csak egy magyar Schliemann nem érkezik, hogy kiderítse: nemhogy így volt, még ígybbül...

Ókovács Szilveszter

Ez a produkció hatalmas összmunka

Interjú Lisztópád Krisztina díszlet- és jelmeztervezővel

Milyen kihívás elé állított a Hunyadi László látványtervezési folyamata?

Amikor Ókovács Szilveszter felkért a *Hunyadi László* látványtervnek elkészítésére, nagyon örültem a kihívásnak és a vele való közös munkának. Az volt talán a legnagyobb feladatom, hogy az újranyitó Operaház nyitóelőadásának díszletén keresztül bemutassam az új, modern színpadgépészetet. Itt tehát fordított eset állt fenn a szokványoshoz képest: nem a látványtervre épültek a technikai megoldások, hanem a technikai adottságok határozták meg a látványtervet. Ennek kitalálása, hogy miként lehet a legjobb, leghatékonyabb ritmusban használni a színpad gépészetét és megmutatni, mit tud az Operaház színpadtechnikája, igazán nagy feladat. Ugyanakkor valóban inspiráltak a le-

hetőségek: mozgó utcák, amelyeknek van belső liftje, gyorsan, mégis halkan működő, díszleteket szempillantás alatt eltüntető mozgó pódiumok álltak a rendelkezésemre. A korszerűsített zsinórpadlás akár a közel kilencméteres falakat is megtartja föntől egyéb rögzítés nélkül. Adott egy gyors forgószinpad is, ami képes sülyedni, sőt előre-hátra mozogni. Tehát minden gyorsabb, egyszerűbb lett, mi pedig kihasználtuk a gépezetek teherbírását.

Történelmi operáról van szó. Mennyire volt szempont a történelmi hűség vizuális megjelenítése?

Nagyon fontos volt. A kezdeti stádiumban ikonokat és miniatürfestészetet tanulmányoztam, ez volt a tervezés alapja. Az opera kiemelt motívuma, aminek a látványvilágban is jelen kell lennie, a gyász, mely végigköveti a cselekményt Nándorfehérvártól, Temesváron át Budáig. Mondhatjuk, hogy az egész Hunyadi László kivégzésére épül, még az esküvői jelenet is arra készíti fel őt, és a látványt meghatározó viharvert várrom is azt sugallja, veszélyes a helyzet. Ugyanígy fontos szerepe van a színen látható bedőlő falnak is, mely ikonikus részét képezi a látványnak, és szintén a gyászra, veszteségre, elkövetkező veszedelemre utal. És amiből végül egy új királyság szülehet.

Hogyan tud létrejönni egy ilyen monumentális díszlet?

Az OPERA monumentális háttérországgal, apparátussal bír, és itt valóban ki is vette a részét a munkából az összes gyártórészleg. Óriási könnyebbség, hogy minden egy helyen található, vagyis az Eiffel Műhelyházban, ahol nagy terek is rendelkezésre állnak, ami jelentősen megkönnyíti a munkát. Könnyen lehet dolgozni, kommunikálni, egyeztetni és legfőképpen a grandiózus díszletet felállítani, kipróbálni, még mielőtt bekerül az Operaház színpadára.

A jelmezek szempontjából hogyan jelenik meg a történelem?

Korhű jelmezekről beszélhetünk annak ellenére, hogy az 1456-ban játszódó műhöz mi inkább az 1500-as évekre jellemző öltözéket rendeltünk, hogy még mívesebbek lehessenek a jelmezek. Nálunk tehát megjelenik a reneszánsz és a késő középkor. Utóbbi a múltat, előbbi az újjászületést fémjelzi, és hogy az adott figura éppen korábbi vagy későbbi kor jelmezét ölti magára, azt a lelki világa, gondolkodásmódja dönti el. A Hunyadi család például az új gondolkodás, az újjászületés követe, ők életszerű, reneszánsz ruhát hordanak. Az ellencsapat viszont, azaz Cillei Ulrik, Gara nádor, a király és a katonák piperkőc, túlzó, nem életszerű küllemmel és viselettel jelennek meg.

A jelmezkészítés munkafolyamatához hozzátartozik, hogy rendkívül aprólékos megmunkálásra volt szükség, amelyben az OPERA jelmeztészlete maximalisan rendelkezésünkre állt, fantasztikus a munkamegosztás. Ez itthoni viszonylatban páratlan. Az ott dolgozó kivitelezők itthoni és külföldi korábbi munkájuk során begyűjtött komoly szakmai tudással rendelkeznek. Az egész *Hunyadi László* produkció hatalmas össz munka, így amit mi megálmodtunk a rendezővel, azt ők kompromisszum nélkül hozzák a földre és megvalósítják.

Az interjúkat készítette Mátrai Diána Eszter

Lupescu Radu Hunyadi Lászlóról

[... A törökverő Hunyadi János nagyobbik fia,] László igen érdekes tagja volt a Hunyadi családnak. Nagy reménnyel tekintettek rá, ám karrierjének éppen reményteljes csúcsponton bukott el. Torzóban maradt életútja tökéletesen testesítette meg a magyar sors 19. századi töréseit, nem véletlenül lett a magyar irodalom és művészet allegorikus történelmi hőse. Olyan fiatalon halt meg, hogy felvázolni sem tudjuk belső tulajdonságait, így bármennyire is közeleink érezzük magunkhoz, mégis enigmatikus személy marad. [...]

László közel egy évtizeddel volt idősebb Mátyásnál. 1431-ben vagy 1433-ban született. Amikor nagykorú lett, országos méltóságot kapott, majd 1452-ben apja a pozsonyi ispánságot bízta rá, melynek várát még 1450-ben szerezte meg a Rozgonyiaktól. Ugyanazon év októberében jelentős küldöttség ment Bécsbe, hogy Magyarország hódolatát fejezze ki V. Lászlónak, és előkészítse hazajövetelét. Hunyadi János nem volt tagja a küldöttségnek, de maga helyett elküldte fiát, Lászlót, aki nemcsak a család érdekeit képviselte, de kíséretével a Hunyadiak előkelőségét is reprezentálta. Lászlót ugyanis 400 lovas katonával kísérte, míg a többiek ennél jóval kisebb kísérettel érkeztek. László rövid ideig horvát és dalmát bán volt, illetve egy katonai vállalkozásáról is tudunk: a csehek ellen az északkeleti megyékbe induló had főkapitányának nevezték ki. Azonban apjához hasonlóan neki sem sikerült úrrá lennie a csehek felett.

Az utólagos események alapján úgy tűnik, 1456-ban László részt vett Nándorfehérvár védelmének megszervezésében. Talán kezdettől fogva ott volt a várban, és Szilágyi Mihály oldalán harcolt. Az apja számára végzetes kimenetelű ostrom után László lett a család feje. Az apai örökség azonban óriási volt: tartalmazta a királyi jövedelmeket, a főkapitányi tisztelet, a hatalmas birtokokat, amelyek között jogosan és jogtalanul szerzett családi birtokok, illetve jelentős királyi birtokok egyaránt voltak, a familiárisok sokaságával együtt. László megörökölte továbbá a család tekintélyét, nemzetközi elismertségét, jó hírnevét, amelyet illetett tovább öregbítene, de megörökölte a Hunyadiak szembehelyezkedő magyar arisztokraták táborát is, amely V. László visszatérte óta egyre csak nőtt. Ekkora örökség láttán jogosan merül fel a kérdés: meg tudott-e felelni László az új kihívásoknak?

Az újdonsült családfő még Nándorfehérváron tartózkodott, amikor a törökellenes hadjárat folytatása címén V. László, Cilleivel az oldalán, megérkezett a déli végekre, nemzetközinek mondható hadsereg kíséretében. Az uralkodó természetesen nem a török miatt tette meg ezt az utat: a hadszíntér megtekintése ürügyén tisztázni akarta Hunyadi László szerepét az ország kormányzásában. Futakon vert táborát, itt rendelte el a tanács megtartását. László kisebb hadsereg élén merészkedett csak ide, ahol a két félnek látszólag sikerült kiegyeznie. Az uralkodóval való találkozás tétje a királyi jövedelmek és várak visszaszolgáltatása volt, illetve az elszámolás bemutatása. Futakon végül kompromisszum született: Hunyadi László lemondott a királyi jövedelmekről, Nándorfehérvárról és a többi királyi várról, cserébe viszont nem kellett beszámolnia arról, hogyan gazdálkodott ezekkel korábban. Mindenki elégedettnek tűnt, sőt Cilleivel atyai szövetséget is kötött. Végül abban maradtak, hogy a király és kísérete átmegegy Nándorfehérvárra megtekinteni a hadisákmányt. A Hunyadi család számára azonban nagy érvágás volt a várak visszaszolgáltatása, és úgy tűnt, László nem lesz képes egyben tartani apja szerzeményeit. Ez a helyzet vihette rá, hogy merényletet hajtson végre V. László legfontosabb tanácsadója és rokona, Cillei Ulrik ellen.

A merényletre a nándorfehérvári látogatás bizonyult a legjobb alkalomnak. A király október 8-án érkezett meg népes kíséretével, és a terveknek megfelelően csak a király és főurakból álló kísérete jutott be a várba, a hadsereg kint rekedt, sőt a kíséret fegyverzetét is elveszték. Mindez a király tekintélyének komoly megsértését jelentette, és előrevetítette a következő nap tragédiáját. Ahány forrás, annyiféle leírás az eseményekről. Thuróczi szerint Hunyadi László kereste fel Cilleit a szállásán. Beszélgetésük vitába

torkollott, ami tettelegességgig fajult. Bonfini⁴ szerint a főurak tanácskozásán alakult ki vita kettejük között, Hunyadi László pedig egy levelet mutatott fel, amely azt bizonyította, hogy Ulrik a két Hunyadi fiú meggyilkolását tervezte.

A vita végül Ulrik meggyilkolásához vezetett. [...] A király megérkezését követő nap reggelén az uralkodó Cillei társaságában misén vett részt. Ezalatt a Hunyadi-párt jeles képviselői Cillei szobájában gyűltek össze, hogy tárgyaljanak vele, a szomszédos szobába pedig katonákat rendeltek. Nem akarták megvárni a mise végét, így kétszer is üzentek neki, hogy siessen tárgyalni velük, Cillei azonban csak a mise után sietett fel a szobájába. Itt kölcsönös vádaskodásba bocsátkoztak, mire Cillei kardot rántott és megsebesítette Hunyadi Lászlót. Ekkor László és emberei valóságos lemészárolták a stájer gróft, majd levágták a fejét, hogy Törökországba küldjék. Ezt többen helytelenítették, így a fejet visszahelyezték a holttest mellé. [...]”

Hunyadi László igencsak gyűlölhette Ulrikot, ugyanis a tetemet öt napig hagyta vérében temetetlenül. Az a tény, hogy V. László sem tudott gondoskodni nagybátyja eltemetéséről, egyértelműen bizonyítja a király kiszolgáltatott helyzetét Hunyadi Lászlóval szemben. Sőt a király ez alatt az öt nap alatt nem hagyhatta el a várat, lényegében fogoly volt. Hunyadi László innen Temesvárra kísérte a királyt, ahol Szilágyi Erzsébet és Mátyás is tartózkodott. Itt eskü alatti ígéretet és írásos kötelezvényt csikart ki a királytól, hogy nem lesz bántódásuk. [...]

A királyi bosszú több hónapig váratott magára, de ez csak lappangó oka volt annak, hogy végül 1457 márciusában letartóztatták a Hunyadi fiúkat. Úgy tűnik, összeesküvést szöttek a király ellen, ami sokkal aktuálisabb és aggasztóbb volt V. László számára. [...] Hunyadi Lászlót főbenjáró bűnök miatt még március 16-án a budai várban kivégezték. Holttestét a budai Mária Magdolna-templomba vitték, majd másnap az áruólóknak szánt Krisztus teste kápolnában temették el. Mátyás még uralkodásának első évében rehabilitálta bátyját, akinek tetemét átvitték Gyulafehérvárra, és nagy pompával temették el a székesegyházban a Hunyadi család tagjai mellé.⁵

4 Antonio Bonfini (Ascoli, 1434? - Buda, 1503): olasz humanista történétíró. Egy ideig Itáliában tanított, majd 1496-tól haláláig Magyarországon élt. Mátyás király megbízásából megírta a magyar történelmet.

5 Lupescu Radu, *A Hunyadiak, Rubicon*. <https://rubicon.hu/cikkek/a-hunyadiak>

Erdős Attila, Brickner Szabolcs, Emri Jónás Bendegúz és az OPERA Énekkara / OPERA Chorus

“Once I met Béni Egressy in Kígyó Street, he was holding some rolled-up papers in his hand. It was the libretto of *Hunyadi László*. His intention was to ask András Bartay, the director at the time, to compose the music for it, but he wasn’t at home. I skipped through it, taking a glimpse at some scenes, and I immediately put it in my pocket and never gave it back, all his protest was to no avail. Write him something else, I told him, I will compose the music for this, and it will be at least as good as if Bartay had written it. A few months passed and I had the leitmotifs of the whole opera... This is real inspiration, when you find what you have been longing for.”

Ferenc Erkel

Synopsis

Act I

The young László Hunyadi, the eldest son of the dead hero, János, is warned by his soldiers summoned to Nándorfehérvár in the presence of his younger brother, Mátyás that he is in deadly danger, but he receives the arriving King László V as a humble subject of his. However, the foreign mercenaries are not allowed in the castle, and that serves as a reason for the royal uncle, regent Ulrik Cillei, a bitter enemy of the Hunyadis, to get permission to kill him. But Hunyadi’s supporters are informed about his plan by Rozgonyi, whose role is not clear, and they kill the schemer. The startled king apparently forgives this deed.

Act II

The widowed Erzsébet Szilágyi is worried for her son László in Temesvár, seeing a vision of him being handed to the executioner. The king makes a solemn promise to fully forgive them and makes the two Hunyadi sons his honorary brothers. At the same time, he

---

¹ András (Endre) Bartay, 1799–1854. Composer, director of the National Theatre between 1843 and 1845. He announced a prize for setting the important poem *Szózat* to music in 1843 and *Himnusz*, which would become Hungary’s national anthem, in 1844. The former was awarded to Béni Egressy and the latter to Ferenc Erkel. Bartay’s work is considered a milestone in the history of Hungarian opera as well—he wrote the first comic opera *Csej* [The Intrigue] in 1839. His studies in harmony and his collections of songs were great contributions to music education.

takes a liking to László’s fiancée, the beautiful Mária Gara, and the girl’s father instantly recognizes the ignoble opportunity in this.

Act III

Gara convinces the king yearning for Mária to get rid of László Hunyadi. They arrest him at the engagement party of László and Mária, interrupting the celebration.

Act IV

Mária urges her prisoner lover to escape, but he trusts the king’s promise. Eventually, László Hunyadi is bound for the scaffold, and so Erzsébet Szilágyi has to watch as her nightmare vision comes true. The executioner strikes three times, still the innocent youth stays alive. Instead of mercy, the palatine gives the order to strike him yet again, finally beheading Hunyadi.

Back to the roots

An interview with conductor Balázs Kocsár

Not many operas had been written in Hungary before Ferenc Erkel’s time. Where could he turn for inspiration when composing for the stage?

Béla futása (*Béla’s Flight*), an opera by József Ruzitska, opened in Kolozsvár (today Cluj-Napoca) in 1822, exactly 200 years ago. Erkel visited the town, and it was a turning point for him when he saw the production and met the intellectual community there. Though German was his first language, Erkel was profoundly influenced by Hungarian culture. After leaving Kolozsvár he spent time at several towns before coming to Budapest. There he first worked as the choirmaster of the Várszínház theatre, then he was invited to the newly founded Hungarian language theatre, Pesti Magyar Színház. He demonstrated professionalism beyond his years when, in his contract, he insisted on the right to decide who could sing, who could become members of the choir and the orchestra. He greatly improved the quality of music, and success came quickly. The goal was to become a real competitor to the German language theatre, Pesti Német Színház— and they did.

Erkel brought the popular pieces of his time to the stage, and audiences got familiar with the operas of Auber, Bellini, Cherubini, Donizetti and Rossini with Erkel as the conductor. He was greatly influenced by Italian bel canto with its melodic formation and the series of self-contained pieces (arias, duets etc.) with their distinctive structure. Besides bel canto, he was the most affected by French grand opéra, with its historical themes, monumental tableaux and dance scenes. Finally, his time in Kolozsvár, when he saw how Hungary became a part of the operatic scene, was also a formative experience for him and explains the 'Hungarian elements' – gypsy music, the *verbunkos* and *palotás* dances – in his pieces.

Bátori Mária, an opera with almost exclusively bel canto characteristics, was a turning point in 1840, as this was when the state took over Pesti Magyar Színház – which was previously funded by the county – and it became a national theatre. *Hunyadi*, however, transcended this opera. Erkel's aim was to merge the musical styles he knew into one and create a Hungarian language opera, but he didn't wish to innovate as such. His life's work is absolutely unique. He stands alone among opera composers, having written all his operas about historical events of his homeland.

How can these types of opera you mentioned be interpreted with regard to the structure of *Hunyadi László*?

The plot of *Hunyadi László* is a historical theme that called for a grand opera in 3 acts. Interestingly, however, the lead character is not so much the titular character but Erzsébet Szilágyi, László and Mátyás Hunyadi's mother. The reason for this lies in operatic conventions. A key characteristic of the lead character is that he/she sings the aria type *aria di sortita*, which follows this structural pattern: *recitativo – cantabile – tempo di mezzo* (middle part) – a fast *cabaletta*. Usually this is not at the beginning of the opera but is most often performed in the opening scene of the second act. Also, at the end of the opera there is either an aria of the lead character or a rondo-finale, where the lead character has a prominent role. In *Hunyadi*, this is all Erzsébet Szilágyi.

Another key feature of the operas of the time is that the audience learns about the plot in the opening scene, mostly from the chorus, which transitions into an aria by a supporting character, which also explains the story. Originally, in this opera this was an aria by Mátyás. In their 1935 adaptation, Miklós Radnai, the director of the Opera, Kálmán Nádasdy, the director and Gusztáv Oláh, the set designer cut this aria from the opera.

Instead of their version, now Erkel's original version is brought to the stage. What is your goal with reviving the *Original Hunyadi*?

By reviving the traditional production from before the 1935 adaptation, we wish to show that Erkel's original version, which was a huge success at the premiere, is, in the 21st century, still a living, powerful musical drama with real, flesh and blood characters.

What changes did Miklós Radnai and his colleagues introduce? What do you think about their adaptation—which is widely believed to be the original *Hunyadi László*?

It's surprising for me that Radnai and the others did not believe in Erkel's art. Verdi's *Nabucco* and Wagner's *The Flying Dutchman* were written in the same period, yet they haven't lost their power, and while their style is rooted in bel canto, there is no need to modernise them. Radnai's problem was that at the turn of the 19th and 20th centuries, *Bánk bán* and *Hunyadi László* were the only Hungarian operas. Another problem was to find a singer for Bánk's tenor role, so a baritone version was written, the play was modernised, which was sort of absurd... Of course, creating new orchestrations and versions is quite common. In the case of baroque operas, every production is different. It is also exciting how you can reconstruct the original intent of the author, even when you use modern solutions or perhaps elements of jazz, like we do here at the Opera with Monteverdi's *Poppea* and Purcell's *The Fairy Queen*. But at the Opera, the audience is informed that this is an adaptation and there is no pretention that it is the original. Anyway, what we have come to know as Erkel's *Hunyadi* and *Bánk bán* over the course of almost 80 years, are, while close to it, not the original versions.

In what ways is the version of *Hunyadi László* now presented to the audience original?

Parts that were left out have been brought back and regained their significance and place. Parts that were subsequently and unnecessarily overwritten were cut back. Interestingly, the most popular parts of *Hunyadi*, the Overture, László's aria, the La Grange aria, the Palotás and Mária's cabaletta were not part of the premiere on 27 January 1844, they were introduced later to the opera. Naturally, these parts will be included in the production. I believe that by reconstructing the *Original Hunyadi*, we now have a more uniform and more colourful piece.

The *Original* Hunyadi

Modifications to the Radnai-Nádasdy-Oláh version
(returning to the original)

- Mátyás has a two-part grand aria after the opening chorus, which underlines the importance of the role.
- In Act 1 the fast ending (stretta) of the male chorus was brought back.
- The original female chorus at the beginning of Act 2 and the subsequent aria di sortita by Erzsébet were reinstated.
- The full original ensemble of the grand wedding scene in Act 3 is performed.
- The Palotás is at its original place again and is performed without the well-known, transitional part that was added later.
- The disproportionately long cadences at the beginning and the end of Mária Gara's cabaletta were shortened appropriately.
- László V's two-part grand aria with the cabaletta is at the beginning of Act 3. It depicts a more masculine character, which makes the love triangle between the two men and Mária Gara even more exciting.
- The deleted entr'acte, i.e. the musical interlude before Act 4 was put back.
- Erzsébet's prayer in Act 4, which had been deleted and which is musically close to Elizabeth's prayer in Wagner's Tannhäuser, was brought back.

Creativity is my life

Notes from the general director – stage director

Young Erkel took the musical scene of the capital by storm right at the end of the Reform era, and his first opera, *Hunyadi László – Bátori Mária* is more like a successful ‘zeroeth’ piece –, was already a masterpiece as it depicted one of the most exciting periods in Hungarian history. An Erkel opera was an obvious choice: the reopening of the Opera House, originally built in 1884 as an example of revival architecture, called for a historic Hungarian piece, and Ferenc Erkel was still the director of music at the time. The opening performance should be something the audience will love, and the key to this is a period-set adaptation – which, I believe, is a bigger and more special challenge than modernising an opera. Our general music director, Balázs Kocsár is an Erkel-enthusiast, and he had a *Hunyadi* production a few years ago in Debrecen that was based on the original version. I felt that following our recording in 2012, now was the time to produce the original masterpiece by Erkel on stage as well. Furthermore, the period set design of the production is in perfect harmony with the original version.

We have waited for the Ybl Palace to open for such a long time and now we really wish to show the audience what we can do with the amazing stage technology. One reason the Eiffel Art Studios of the OPERA were built (the construction took 9 years) was the production workshops, and now in this grand production they can demonstrate their skills with the sets, costumes and props. At the Palotás, our ballet dancers dance together with the members of our ballet institute, and at one point the members of the children's ensemble appear. The aim was to have everyone a place in the production, not just the orchestra, the chorus and the soloists.

Creativity is my life, I could never lead the OPERA without taking part in the creative process. I decided to work with Krisztina Lisztopád, who has designed costumes for the Opera a number of times, but so far no sets. Nothing is impossible for her, she is determined, focused and present; we worked together for well over a year on huge plans. We are surrounded by a cast and creative team that help us make our multiple debut: it is not only Kriszta designing sets, me directing, and the original version being heard for the first time, it is also a building that has been closed and restored for years as well as its brand-new stage machinery making their debut.

Some remarks on the adaptation and the libretto

Béni Egressy's libretto is not the same quality as the works of the great poets, Kölcsey, Arany or Petőfi, but of course this is applied text, written for the music. Another Egressy libretto, *Bánk bán*, was revised after World War 2, and *Hunyadi* in the interwar period. Kálmán Nádasdy's libretto is magnificent and suits the melody perfectly, and Radnai and the other co-authors were ingenious, but they cut large parts and revised the opera significantly. For example, in Act 2 of the well-known Radnai-Nádasdy-Oláh-version, Mária Gara does not appear at the entry of the king, as if spotted by László V (or, rather, pushed to the front by her father), but the act starts with her little cavatina. "A sad dove flew to my window, joining me in my sorrow..." – and even though this is a beautiful and lyrical moment, this music was not written to open the act directly, not for Mária Gara's voice, not in this key, not for this act, not for these lines, not with these images and not with this message... This is the slow part of Mátyás' aria, which is the first aria in Act 1, preceded by an overture and a male chorus. The stretta, originally at the end of this aria, was rewritten as a duet by Mátyás and Mária in Act 2...

As for the libretto, I wanted to keep as much of the original as possible, but there were some issues to consider. What should we do with words that have long been forgotten (*tombérozni* – *revel with pleasure*)? With old words with their meaning changed (*zsvivány* – *rouge*)? With words that are easily misunderstood (*tündérkecsű* – *sweet and slender*)? With words that have no atmosphere and are not in harmony with the pathos, intimacy or solemnity of the music (*pelikán* – *pelican*)? With the unrhymed recitatives ("S e nyomorú féreg, e sehonnai oláh / Halálos ellenem fia meré kérni leányom kezét?" – "And this miserable worm, this vagrant Walachian, the son of my arch enemy – how dare he ask for my daughter?"). With the uneasy prosody ("fölgötte villog szörnyűen" – "with the headman's axe above him")? The use of images unacceptable today ("bűzhítse vészteljes lehelete" – "his foreboding breath to reek"; "felséges illatú balsam-leheleted" – "Sweet-smelling ointment, your breath")? With the use of words that hinder singing (a number of high vowels at the highest notes)? Eventually, I altered about one sixth or one seventh of the libretto. Where the images remained the same, I left the well-known Nádasdy-text unchanged, but I ruthlessly cut large parts of it (or, when it would have been a bad decision, I wrote something with a similar meaning) if the use of images or the meaning would have changed a lot. With this revision I wished to pay tribute to the great men before me, Erkel, Egressy, and also Nádasdy and his co-authors – and astonishingly, our great singers also had their say in the matter: they made several suggestions, most of which, if suited the concept, I accepted gladly.

It could even be true – The private myth of the coronation sword

I have been captured by the sight of the coronation sword ever since my childhood. Nobody talks about it, while the Holy Crown, the mantle, the sceptre, and even the orb are given great attention. As if nobody cared about the blade shortened by being sharpened so many times, damaged by usage and whetstones, the blade that told me a story that it did not know itself.

It is the only sword—an exact replica of the regalia—featured in our authentic Hunyadi show, so that it can attract the audience's attention. Swords were still common in the world of the 15th century. And this single prop we use is a broadsword too, a special kind of sword. It is a straight, symmetrical, long and heavy weapon, the fuller of which was often drenched in the blood of the executed. It is a myth that the executioner "worked" with an ax and with the head of the victim laid on a block: in these parts the convicted were typically made to kneel, or later to sit in a chair in this period, and the beheading was carried out with a two-handed broadsword from the back.

So the broadsword is not an everyday object, but it is in battle: when needed, it is swung with two hands or "a hand and a half" there too. János Hunyadi certainly had a broadsword as well, and the Hungarian coronation sword is also a broadsword. There are different, but not overly contradictory estimations by historians about our coronation broadsword being made in the 15th century, or possibly the early 16th century, and in Northern Italy. Which is where János Hunyadi stayed for a relatively long time, for 2 whole years from 1431: he waited in Milan for his lord (or maybe father?), Sigismund of Luxembourg, the freshly crowned holy Roman emperor, originally "only" the king of Hungary.

If Hunyadi could get or buy a broadsword in Milan, famous of its blacksmiths and steel, why would he not do it? And why could he not chop Turks with that later? Why could this weapon of his not be left behind in his trunk, and then why would it not be used happily by his elder son, a hero of the southern defence line, or even his other son sometimes, who was over ten years younger, and who later, as a king, gave perspective to the memory of János Hunyadi and meaning to the short life of László Hunyadi even after their death. If attacked, why would László not protect himself against regent Ulrik Cillei, taking his life? And why would palatine Garai not want to have the legendary broadsword for himself, who was one of the most significant provincial lords and king makers? And if the broadsword lies on the top of the corpse in Viktor Madarász's astonishing painting, why could it not have been already there at the execution of the young Hunyadi? And if it was there, what could be a better realization of palatine Garai's (László Garai's) thirst

for revenge than not only preparing the death of Hunyadi's son, but seeing the indecision of the executioner, even carrying it out himself, and with the broadsword taken from Hunyadi? And after such a shameful event of a son being decapitated by his father's weapon, why would Mátyás Hunyadi, who reburied his family as soon as he became king, not take this broadsword to start the last big Hungarian royal cycle by finally washing the blood off of it?

That would be quite a grotesque story, and from what I have learned about the Hungarian Middle Ages through working with this piece, the more twists and turns a story has, the more absurd and cruel it is, the more realistic it is. The history of the Hungarian kingdom is a story of taking and abusing opportunities (which one isn't?), and a two-handed broadsword can strike this way and that way too. As the last coronation that was completely valid according to the old requirements was that of Mátyás, if the sword was included then in the other, older regalia, we could think of it as more than a "mere Italian sword", as a relic of the last Hungarian royal dynasty, possibly with the most potential of all dynasties, a relic that lives on with us and can be visited any time under the dome of the Hungarian Parliament. A witness of great battles, sufferings and hopes.

A myth? It is, admittedly made up by me, and perhaps telling us more through its symbolism than mere data could do. History? Every inch of it, but put together, only imagination. It could have happened like this, I say in March 2022—until a Hungarian Schliemann comes along to find out: it was not only like this, but even more so...

Szilveszter Ókovács

The great cooperation driving the production

An interview with costume and set designer **Krisztina Lisztopád**

What challenges did the scenic design of *Hunyadi László* pose?

When Szilveszter Ókovács asked me to work on the scenic design of *Hunyadi László*, I was delighted to take on this challenge and to be working with him. The biggest task was, probably, to present the new, modern stage technology through the set of the open-

ing performance at the reopening of the Opera. This was the reverse of the usual situation: typically you have a stage design and need the technical solutions, now we based the stage design on the technological capabilities. It was a huge challenge to plan the best and most effective way and rhythm to use the new stage technology and demonstrate its potential. The possibilities were also an inspiration: we have moving streets with an interior lift, we have moving platforms that can remove scenic elements quietly yet very quickly. The fly shaft has been modernised and can hold almost 9-metre walls from above, without any other fastening. There is also a quick revolving stage that can move downward, forward and backward as well. Everything is quicker and simpler now, and we make the most of the machinery.

This is a historical opera. How important was historical accuracy in visual design?

It was very important. At first I studied icons and miniatures, I based the design on those. A key motif of the opera is grief, this is present in the plot from Nándorfehérvár to Temesvár and Buda, and this must be reflected in scenic design. We could say everything is built on the execution of László Hunyadi: even the wedding scene is a preparation for that; the desolated ruins of the castle, destroyed by the Ottomans and so many others, are a dominant part of the scenery, and are also foreboding. The crooked wall on the stage is also important, it is an iconic part of the set and it also refers to grief, loss and imminent danger. And from that a new kingdom is born eventually.

How can such a monumental set be built?

The OPERA has a huge apparatus and this time every production unit took part in the work. It was very convenient that at the Eiffel Art Studios everything is under the same roof. There are huge spaces, which made our work a lot easier. We could work and communicate easily, and we could erect the grand set and try it before it was installed on the stage of the OPERA.

How is history presented through the costumes?

We have authentic period costumes, even though we ordered costumes that were more typical in the 1500s, while the opera takes place in 1456. The reason for this was to have even more elaborate costumes from the Renaissance and the late Middle Ages. The latter represents the past and the former represents revival, and the characters don costumes from the earlier and the later period depending on their mentality and

mindset. The Hunyadi family, for example, are the ambassadors of a new way of thinking and of revival, so they wear realistic Renaissance clothes. The other team, however, Ulrik Cillei, count palatine Gara, the king and the soldiers wear exaggerated, unrealistic, fancy clothing.

The process of costume making required meticulous work, and the costume department of the Opera did great and managed it marvellously. This is exceptional in Hungary. Those who work there have significant experience gained in Hungary and abroad. The whole *Hunyadi László* production is great cooperation. Whatever the director and I come up with, they make it happen, without compromises.

The interviews were conducted by Diána Eszter Mátrai

Lupescu Radu About László Hunyadi

László or Ladislaus, the elder son of ‘Turk beater’ János Hunyadi, was a very interesting member of the Hunyadi family. People had great hopes about him, but he fell when he was at the promising peak of his career. This broken career is a symbol of the tragic fate of Hungarians in the 19th century, this is how he could become an allegorical historical hero in Hungarian literature and art. He died so young we can’t even describe his personality, so while we may feel close to him, he remains an enigma. [...]

László was almost 10 years Mátyás’ senior. He was born in 1431 or 1433. When he came of age, he rose to national rank, and in 1452 his father made him the *ispán* of Pozsony, the castle of which he, the father, took from the Rozgonyi family in 1450. In October of the same year an important delegation went to Vienna to salute László V on behalf of the whole country and make preparations for his return to Hungary. János Hunyadi was not in this delegation, but he sent his son, László, to represent the interests of his family and, with his entourage, to demonstrate the nobility of the Hunyadis. László had 400 cavalymen in his company, much more than the other members of the delegation.

László was *ban* of Croatia and Dalmatia for a short period, and we also know of a military venture of his: he was appointed commander of an army going against the Czechs in the north-eastern counties. However, like his father, he couldn’t conquer the Czech.

From the events that followed, it seems that in 1456 László was one of the men organising the defence of Nándorfehérvár. He may have been in the castle from the beginning, fighting alongside Mihály Szilágyi. After his father died during the siege, László became the head of the family. His inheritance from his father was enormous: there were incomes from the king, the position of commander, vast lands, including family estates (some taken lawfully, some unlawfully) and significant royal lands with a large number of *familiars*. Another part of János’s legacy was the standing of the family, its international recognition and reputation that László was supposed to further improve. However, he also inherited the anti-Hunyadi camp of Hungarian aristocrats—a camp that had been increasing since the return of László V. Considering this vast inheritance, the question arises: could László rise up to the new challenges?

The new head of the family was still in Nándorfehérvár when László V, with Cillei on his side, came to the southern borderland with an international army, purportedly to continue his campaign against the Turks. Obviously, the real reason was not the Turks and a visit to theatre of war; the king came here to discuss how László Hunyadi would be involved in governing the country. He set up camp in Futak and ordered a council to be held. László only dared to go there with a small army, and the two parties seemed to have reached an agreement. The stakes at the meeting with the king were high: it was about giving back incomes and castles to the king, and to present accounts. At Futak, a compromise was reached eventually: László Hunyadi gave up his incomes from the king, Nándorfehérvár and the other royal castles. In return, he did not have to provide accounts of his previous management of these. Everyone seemed content, and even a paternal alliance was formed with Cillei. Finally, they agreed that the king and his entourage would go to Nándorfehérvár to inspect the prize of war. However, giving back the castles was a huge blow to the Hunyadi family, and it seemed László would not be able to retain control of what his father had acquired. It was probably this situation that prompted him to plot the assassination of László V’s most important counsel and relative, Ulrik Cillei.

The visit to Nándorfehérvár provided the best opportunity for the assassination. The king arrived with his large entourage on 8 October and, according to plan, only he and the noblemen in his company were allowed in the castle—the troops stayed outside and the weapons of the king’s entourage were taken away. This was a serious offence to the

king and foreshadowed the tragedy that was to unfold the next day. Different sources provide different accounts of the events. According to Thuróczi, László Hunyadi visited Cillei at his quarters. Their discussion turned into an argument and then a fight. Bonfini² says the argument between the two evolved at the council of the noblemen, and László Hunyadi showed a letter that proved that Ulrik was plotting the murder of the two Hunyadi brothers.

The argument led to the murder of Ulrik. [...] The day after he arrived, the king went to mass with Cillei in the morning. In the meantime, Hunyadi's key supporters got together in Cillei's room to negotiate with him, and soldiers were sent to the adjoining room. They didn't want to wait until the end of the mass, and sent two messages to Cillei, urging him to meet with them, but Cillei only returned to his room when the mass was over. They started chastising each other, then Cillei drew his sword and injured László Hunyadi. In response, László's men slaughtered the Styrian count and severed his head to send it to Turkey. However, there was some disapproval and the head was eventually placed next to the corpse. [...]

László Hunyadi must have hated Ulrik intensely, as he left the bloody corpse there, unburied for 5 days. The fact that László V could not arrange for his uncle to be buried makes it clear how powerless the king was when it came to László Hunyadi. What is more, during these 5 days the king was not allowed to leave the castle, he was practically imprisoned. From Nándorfehérvár, László Hunyadi escorted the king to Temesvár, where Erzsébet Szilágyi and Mátyás were staying. Here he squeezed the king to promise under oath and in writing that they would not be harmed. [...]

The retribution of the king came several months later, but that was a less prominent reason for the arrest of the Hunyadi brothers in March 1457. It seems they had been conspiring against the king, which was a more current development and more worrying for László V. [...] László Hunyadi was executed for his capital offenses in the Buda Castle on 16 March. His corpse was taken to the Mary Magdalene Church in Buda, and the next day he was buried in the Corpus Christi chapel, which was the designated burial place for traitors. Matthias rehabilitated his brother during the first year of his reign, László's body was taken to Gyulafehérvár and buried next to the members of the Hunyadi family in the cathedral at a grandiose service.³

2 Antonio Bonfini (Ascoli, 1434? – Buda, 1503): Italian humanist historian. He spent time in Italy teaching and lived in Hungary from 1496 until his death. He was a court historian of King Matthias.

3 Lupescu Radu, *A Hunyadiak [The Hunyadis]*, Rubicon. <https://rubicon.hu/cikkek/a-hunyadiak>

Kolonits Klára, Emri Jónás Bendegúz, Pataki Adorján, Rácz Rita, Cser Krisztián és az OPERA Gyermekek- és Énekkara /
OPERA Children's Chorus and Chorus

Felelős kiadó *Responsible publisher:* Ókovács Szilveszter DLA,
a Magyar Állami Operaház főigazgatója *General Director of the Hungarian State Opera*
A műsorfüzetet írta és szerkesztette
The programme was written and edited by Mátrai Diána Eszter
Angol fordítás *English translation:* Villámfordítás Kft. *Villám Translation Services*
Fotók *Photos:* Berecz Valter
Képszerkesztő *Photo editor:* Iványi Jozefa
Grafikai terv, nyomdai előkészítés *Layout:* Máta és Végh Kreatív Műhely
Frissített kiadás: 2024 *Revised edition: 2024*

Kolonits Klára, Brickner Szabolcs és az OPERA Énekkara / OPERA Chorus

---

STRATÉGIAI PARTNEREK
STRATEGIC PARTNERS

ARANY FOKOZATÚ TÁMOGATÓK
GOLD LEVEL SPONSORS

